

בוגר ישיבת 'אורחות תורה'. הרב ישראל מאיר גלינסקי

בוגר ישיבת 'חדרה-קרית ספר'. הרב יצחק גבאי

בוגר ישיבת 'חברון-גאולה'. הרב יצחק אורנשטיין

זה כבר הפך לתופעה של ממש, מאות אברכים ובחורים ליטאים, שגילו את אורו של רבינו הקדוש, שמגיעים לאומן בגלוי ובסתר בראש השנה, המניעות אצל רובם היא לחם חוקם ויש מהם שמשלמים על כך מחיר חברתי כבד • לרגל ראש השנה כינס 'ניצוצות' לפאנל מיוחד את הרב ישראל מאיר גלינסקי, הרב יצחק גבאי והרב יצחק אורנשטיין, ועוד אברך החפץ בעילום שמו, המשמש כר"מ ומרביץ תורה באחת הישיבות הקדושות. ארבעה שהיו שם, גילו את האור ומתעקשים להנחילו הלאה לבני הישיבות והאברכים השקדניים • **הלב והמעין**

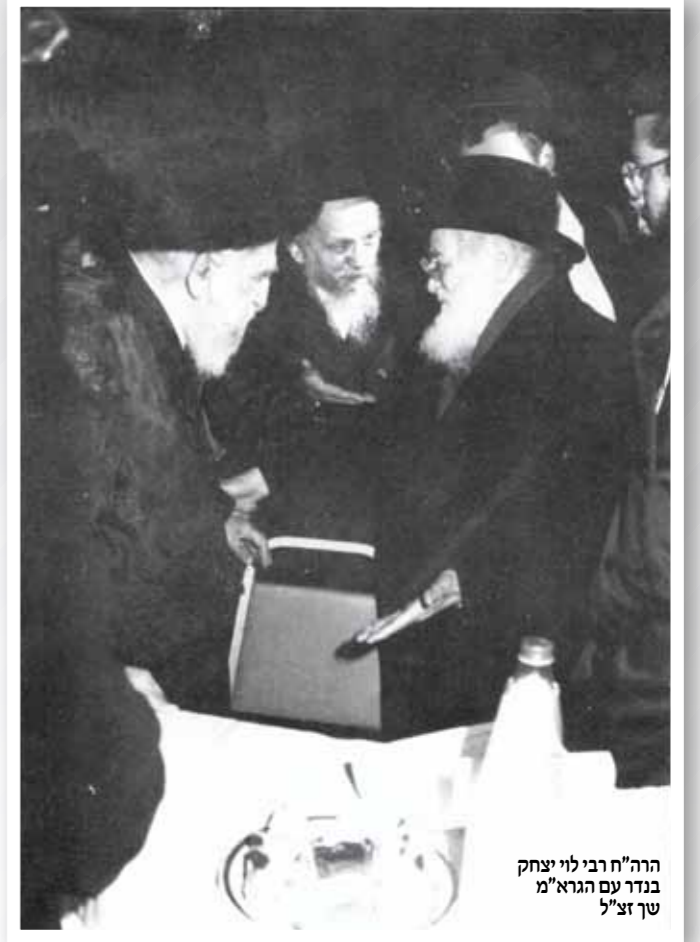
אהרון קליגר, שלמה רוזנברג
צילום: יואב דודקביץ, שוקי לרר, ארכיון ברסלב - 'הר המור'

מורת וולב

רבי שיח

הרה"ח רבי לוי יצחק שך זצ"ל בנדר עם הגרא"מ

של נשמתנו.

לגבי הנושא של ראש השנה. מה מביא בחור לנסוע לאומן? איך הישיבות מתייחסות לזה? וכמה השפעה יש לזה על חייו?

הרב אורנשטיין: "כיום הנושא של הנסיעה לאומן צבר תאוצה. בין אלפי הנוסעים נמצאים עשרות ומאות בחורי ישיבה, מרוב האנדרלמוסיה לא שמים לב אליהם, אבל מי שנמצא אתם בקשר קרוב יודע שזו תופעה רחבה מאד. "הסיבה לכך משתנה מאחד לאחד. יש שבאים לזה לאחר תקופה ארוכה של התקרבות, הם כבר טעמו את האור, ומתקדמים הלאה ונוסעים גם לאומן. לעומתם, יש כאלה שעושים את זה בפתאומיות. אם זה כדי לחפש אור, או משהו אחר, היום בחורים יש להם עצמאות. מאות בחורים מסתובבים בעולם לטייל, אז בחור תופס אומן ונוסע לאומן."

"לגבי הישיבות - תלוי איזו. יש ישיבות, שמאד מחמירים בכך. יש ישיבה ידועה שלא אנקוב בשמה, שהגיעו ממנה השנה 12 בחורים, וכולם נזרקו מהישיבה. אבל בישיבות הרגילות, בפרט הגדולות שבהן, בדרך כלל מעלימים עין. "מה מדת ההשפעה, שיש למסע כזה? יש הרבה בחורים שקיבלו חזיון עצום, ששינה להם את כל החיים, ויש כאלו שלא רואים עליהם בגלוי שום שינוי. אני אישית משוכנע, שאין בחור שלא קיבל מזה תועלת, אלא שהוא לא מודע לזה או לא מודה בזה."

"לדוגמא, למד אתי בחור בישיבה. הבחור לא פתח ספר במשך ארבע שנים. רק הסתובב ברחוב. הבאתי אותו לאומן, ותקופה קצרה לאחר מכן הוא התחתן ואפילו לא הודיע לי. פגשתי אותו במקרה, והוא התחיל לומר לי 'בשביל מה לקחת אותי לאומן, לא עשיתי שם כלום'. המשכנו לדבר, והוא סיפר לי קצת על עצמו. הייתי מופתע; הבן אדם עשה מהפכה מקצה לקצה, התחיל ללמוד, הקים בית ונכנס לכולל, ויושב ולומד כל היום. בקיצור, בזכות רבינו הוא נהיה אדם אחר, והוא אפילו לא מודע לזה. ויש אלפי סיפורים כאלה."

איך מתמודדים עם השינוי בין הגישה הליטאית שהעיקר הוא לימוד תורה, ובין הגישה החסידית, ושל ברסלב, שהתפילה היא עיקר?

הרב אורנשטיין: "כעיקרון לא אמורה להיות שום סתירה. ליטאי יכול להישאר ליטאי, עם כל המהלך של הלימוד בעיון, ודקדוק הלכה וכו'. ברסלב אמורה רק להביא תוספות, שלא היו לו לפני כן, אבל את מה שהיה לו קודם, הוא לא אמור לשנות. אני מכיר שני אברכים, שפתחו ישיבה מיוחדת בסגנון הזה - הם התעקשו להשאיר את סגנון הלימוד הליטאי, עם כל הלומדות' והעיון, ורק להוסיף את העניינים של ברסלב."

הרב גבאי: "אם מדברים על אנשים שמוצאים את עצמם בעולם הליטאי, ולא חסר להם כלום - הם ממילא לא יקבלו גישה אחרת. גם אם הם ילמדו ספרי ברסלב, הם ימצאו בזה משהו עמוק וחכם, ולא דרך חיים. אבל אם מדברים על אנשים, שמרגישים שחסר להם, המהלך הליטאי לא מספק אותם, והם באים לרבינו ופה הם מוצאים את מה שהם רצו, אז אין להם שום קונפליקט, והם לא צריכים 'להתמודד' בין שתי הגישות. אם זה הרבי שעזר להם - אז זהו זה, מה שהוא אומר, מקובל."

הרב גלינסקי: "אחד את הדברים. עצם המושג, שלימוד תורה זה דבר חשוב - מוסכם על כולם. זה מפורש בחז"ל 'תלמוד תורה כנגד כולם', והזוהר הקדוש מלא מזה, וכל הספרים הקדושים. מצד שני אין ויכוח שיש עוד נושאים חשובים,

הרב

אורנשטיין:

יש עשרות ומאות של בחורי ישיבה שנוסעים. הם עושים מסירות נפש ממש, בדרך כלל הם עושים זאת בלי ידיעת המשפחה והישיבה, וחלקם מסכנים בכך את המשך דרכם בישיבה.

הרב גלינסקי בחופתו

חלקם לא פחות.

"איך התחיל העניין? כאשר

נחלשו הדורות והגיע מצב, שהרגישו שאי אפשר לתפוס את החבל משני הצדדים, חייבים לקחת נושא או שניים שעליהם שמים את הדגש, הגיע הגאון מווילנא, ונקט, שאת הדגש יש להניח על לימוד תורה ודקדוק הלכה, אלו הם היסודות שדרכם יאחזו בכל. יש בזה בעצם סכנה כפולה; מצד אחד - מי שלא יכול ללמוד, הופך להיות כלום. וכבר אין לו שייכות ליהדות. ומצד שני, מי שכן מצליח בלימוד, יכול ליפול לגאווה. כמובן שהוא לקח זאת בחשבון ובכל זאת החליט כך."

"הגיע הבעש"ט זיע"א, ונקט דרך הפוכה. הדגש הוא על אמונה ודבקות בה', ולא על לימוד תורה. כך בעצם נפתרו שתי הסכנות; גם יהודי פשוט שלא יכול ללמוד, יכול להתקרב לה', וגם מי שכן לומד ואפילו תלמיד חכם לא ירגיש גאווה כי גם הוא צריך להתקרב לה'."

"רבינו הגיע ואמר: המתנגדים אומרים תורה והחסידיים אומרים תפילה, ואני אומר להתפלל ללמוד ולהתפלל. כלומר, רבינו החזיר את המושג של לימוד תורה למקום מרכזי, אך בהדגשה ברורה - התורה אינה מטרה לכשעצמה, אלא כדי להתקרב לה'."

"כך שאין באמת חילוק לגבי עצם החשיבות של לימוד תורה, אלא לגבי מה המטרה שלו. ואכן, הנושא של לימוד תורה מופיע בתורת רבינו בצורה חזקה ביותר, החל משיחות הר"ן - שיש שם כמה וכמה שיחות מאד חזקות על הנושא, הן על חשיבותו והן על דרך הלימוד ועצות איך לזכות לזה. וכלה בליקוטי מוהר"ן, שבו כמעט כל מאמר מדבר גם מלימוד תורה, דוק ותשכח. יתירה מזאת, רבינו היחיד שלא עושה הנחות, ודורש מכל אחד ללמוד את כל התורה! לא מסכת כאן מסכת שם, אלא את כל הש"ס, ואת כל השולחן ערוך - על הסדר, ואת כל הזוהר וכתבי האר"י ומדרשים ועוד, ואכן ברסלב יותר מכל מקום אחר מצויים אברכים שלומדים את כל הש"ס, ואת כל השולחן ערוך, ולא רק נושאים מסוימים. מסתבר מאד, שאצל הליטאים שזה הנושא היחיד המדובר - רואים בשטח יותר לימוד בכמות, מאשר ברסלב שיש עוד נושאים מדוברים לא פחות והרבה יותר, כמו אמונה, התבודדות, התקשרות לצדיק, ממילא כשחוד החנית לא מכוון על לימוד תורה, קשה יותר לראות תוצאות. אבל ב"ה אחרי ככלות הכל, ברסלב מלאה בישיבות וכוללים, ואברכים תלמידי חכמים שידעיים ש"ס ושולחן ערוך על בוריים, ועוד כמה ספרים..."

"אגב, המהלך הליטאי בעצמו השתנה במשך הזמן. בשלב מסוים החלה 'תנועת המוסר', שגרסה שאין די בלימוד תורה כשלעצמו, אלא חייבים להוסיף לימוד מיוחד בכל יום, שעוסק בדווקא בענייני עבודת ה'. ואמנם היה על זה פולמוס, כשרבים מגדולי ישראל דאז סברו שלימוד תורה כשלעצמו, אפילו בסוגיות הש"ס נתן מענה גם לחלק הזה, אבל בסופו של דבר השיטה התקבלה. "נמצא שבעצם גם לפי השיטה הליטאית, צריכים משהו נוסף מלבד לימוד תורה, שעוסק בעבודת הלב. ומאחר שספרי המוסר כבר לא מדברים לרוב האנשים, מה שאכן גורם שה'סדר מוסר' בישיבות שומם, ובכוללים הוא כבר לא

כנס של 'הקבצ' לבחורי ובוגרי הישיבות

החוברת שחוללה מהפך בעולם הישיבות הליטאית

קיים - צריכים לחפש מענה אחר. ואכן רבים מבעלי המוסר בדור האחרון, החלו לשלב בדבריהם מספרי קבלה חסידות וברסלב, כגון **הרב דסלר**, שמזכיר אותם בפירוש בספריו 'מכתב מאליהו', **הרב וולבה** שרומז להם, **הרב הוטנר**, **הרב פינקוס**, **ר' משה שפירא** ועוד - שלא הזכירו תמיד בפירוש אבל גילו לאנשים שהם עושים שימוש בספרים אלו.

"בהקשר הזה ראוי לציין שאכן רוב ככל גדולי ישראל, אפילו מהמגזר הליטאי, לא הייתה להם התנגדות לרבינו ולתורתו. ויש על כך עובדות רבות, שאין כאן מקומם, רק דוגמאות בודדות: אחד המגיהים המרכזיים של ספרי החזון איש, והיחיד, שהחזון איש נתן לו רשות לתקן בלי לשאול, היה רבי אלחנן ספקטור זצ"ל, שהיה חסיד ברסלב מובהק. הסטייפלער היה לומד הרבה בספר ליקוטי מוהר"ן כפי שהעידו רבים, וגם בנו הגר"ח קניבסקי אישר זאת. ובהזדמנות מסוימת אף ראו אותו רוקד עם ספר ליקוטי תפילות (עדותו של ר' אליהו ברוך פינקל). כמו כן הגר"ש אלישיב והגרש"ז איועברך אהבו לשמוע ווארטים ודברי חזיון מספרי רבינו, כמו שהעיד רבי ניסן דוד קיוואק ששימש אותם, והרב שך היה בקשר קרוב עם רבי לוי יצחק. כמו כן, רבי יחזקאל סרנא, ראש ישיבת חברון, מביא בספרו 'דליות יחזקאל' (סוף חלק ד) רשימה של ציטוטים מר' נתן, תחת הכותרת 'דברים נפלאים ממורינו הר"ר נתן'."

מעניין לציין, שרבי משה שפירא זצ"ל, היה בקי בספר ליקוטי מוהר"ן בעל פה מילה במילה, כפי שהעידו כמה מתלמידיו, אמנם הייתה לו הסתייגות מהביטול לצדיק, אבל בשנתיים האחרונות בהן היה חולה, הוא שינה את גישתו לגמרי, והמליץ לאנשים רבים לנסוע לאומן, ביניהם רופאו האישי, וכן המנהל של קרן וולפסון. כמו כן, הגאון רבי יונתן דיודיי חתנו של הרב הוטנר, יש בישיבתו שלשה בחורים שהתקברו לברסלב, וקודם שנסעו לאומן הוא קרא להם ואמר: 'אין לכם מושג לאיזה מקום קדוש אתם נוסעים', ודיבר אתם בגדולת רבינו."

המגיד שיעור: אין לי הרבה מה להוסיף על דברי ידידי החשובים, רק אוסיף נקודה מעניינת מאד, שאמר לי אחד המשפיעים: ברסלב תמיד היה מקום לכל סוגי היהודים, 'למדן' 'בעל הלכה' 'בעל-בית' 'איש פשוט' וכו' וכו', רבינו ידע לתת מקום וצורה לכל סוג יהודי שהוא. ולכן, לא צריך לחשוב כל הזמן 'האם ברסלב ולמדן הולך ביחד?', כי השאלה לא נכונה, כי 'ברסלב ויהודי הולך ביחד', נקודה. בהתאם לכך, כיום אני כבר לא מגדיר ש'הכי חשוב בעולם זה ללמוד תורה כל היום' כי אני מבין שיש הרבה גישות לנושא הזה. אני מגדיר 'אני חונכתי והורגלתי ללמוד תורה רוב היום, ואני מתחבר לזה ומוצא בזה טעם חיים'."

איך מתמודדים עם כך שהספר ליקוטי מוהר"ן בנוי יותר בסגנון חסידי, ולא בסגנון הליטאי?

הרב אורנשטיין: "תלוי מי. אנשים מעמיקים דווקא יכולים לראות בזה אתגר, אנשים תמימים לא מרגישים בעיה. אנשים רגילים בהחלט בתחילת הדרך מתקשים בזה. זה לא נראה להם מתאים עם הפשט."

הרב גבאי: "הסיבה, שגורמת לאדם ללמוד ליקוטי מוהר"ן היא לא השכל שבו, אלא הדיבור אל הלב. וממילא כשהוא יושב מול הספר, הוא כלל לא בוחן כעת

ליטבישע הערצער (לבבות ליטאים). היכל ישיבת פונוב'ז

הנסיעה, ולומר לו שיתפלל על כך, אבל לא מורים לו לנסוע. יגיע היום והוא יעשה את זה בלי לשאול.

לגבי נישואין, יש נושא יותר חשוב שבחורים רבים שואלים: האם לספר למדוברת על השייכות לברסלב. מדובר על בחורים שעוד לא בשלב שקוראים לעצמם 'חסידי ברסלב' ומחפשים שידוך מבית ברסלבי. ויש בזה קונפליקט, כי אם מספרים על כך, רוב ההצעות יורדות, ואם לא מספרים, יכול להיות אחר כך מאד קשה. למעשה, קשה לענות על זה במסגרת זו, כי כל מקרה לגופו. אבל בדרך כלל ההמלצה שלי היא לא לספר, אלא לנסות להריח מה דעתה על העניין של ברסלב אם יש ממש התנגדות או לא."

איך אתם צופים את המצב בשנים הבאות?

הרב אורנשטיין: "לדעתי בעוד חמש שנים, בכל ישיבה יהיה עשרים עד שלושים אחוזים של מקורבים לברסלב. הפרויקט שלי באומן כיום מיועד לאלף מיטות, וכבר עכשיו אני דיבור עם תורמים על עוד כמה אלפים. עוד עשרים שנה לא יהיה אדם עם כיפה על הראש שלא יהיה ברסלב. אני נשמע הזוי, אבל לפני עשר שנים - גם שני אלו שיושבים פה (הרב גלינסקי והרב גבאי) לא היה להם סיכוי להתקרב לברסלב..."

הרב גבאי: "אני קיצוני יותר. לדעתי כבר בעוד חמש שנים מדובר על שמונים אחוז. אנשים מחפשים כיום יהדות, ומחפשים יהדות יגיעו לברסלב."

הרב גלינסקי: קשה לצפות, ובוודאי לנקוט במספרים. אבל בהחלט המצב היום לעומת כמה שנים אחורה הוא מהפכני, וזה רק גובר. מה עוד הציבור התפורר מבפנים מחמת כל מיני סיבות, ובנוסף כיום חלק מהציבור נעשה יותר ליברלי, וחלק מחפש יותר לחזק את האידישקייט, ושני התופעות יכולות לחזק את ההתקרבות. כששני הצדדים נותנים מקום חזק להתקרבות לברסלב - אם זה מצד הליברלים, שהם פתוחים לכל דבר, ואם זה מצד הלוחמים, שמכח המלחמה על היהדות הם הפכו בהכרח להיות יותר פנימיים, ולדבר יותר על 'אידישקייט', ואידישקייט גופא מוצאים בחסידות בכלל ובברסלב בפרט."

המגיד שיעור: לא צריך להיות גאונים גדולים כדי לחשב את העתיד לפי העבר. כשאנו רואים מרביצי תורה ידועים, שמכניסים יותר ויותר מתכני החסידות לשיחותיהם, לדוגמה הרב משה שפירא זצ"ל, או יבדלחט"א הרב משה בויאר שליט"א, ועוד רבים, ואנו רואים את הציבור הענק שעט בצימאון על כל טיפת יהדות חסידית, אם זה באומן, אם זה במירון, אם זה אצל משפיעים חסידיים רבים, אנחנו קולטים שיש כאן תזוזה חד משמעית לכיוון אור החסידות. לאן בדיוק זה יגיע? לביאת המשיח בוודאי, רק תפילתנו, שזה יהיה ברחמים. ■

תמונות נדירות בפרסום ראשון

הגרא"ל שטיינמן בשיעור כללי בהיכל ישיבת ברסלב בני ברק

את הסגנון, אלא רק מתחבר אל המילים ופותח את הלב. וכל הבעיות נעלמות".
הרב גלינסקי: "מבחינה עקרונית, יש חילוק גדול בין ליקוטי מוהר"ן לספרי חסידות. ספרי חסידות אכן בנויים יותר על דרך הדרש, ועל הסגנון שנקרא 'ווארט חסיד', לעומת זאת ליקוטי מוהר"ן, כל פסוק או חז"ל שהוא מפרש, מדובר בפירוש מדויק להפליא, שעולה בקנה אחד עם הפשט הפשוט. ואדרבה, בפירושו הוא מיישב את כל הקשיים שיש לכאורה בפשט הפשוט, ומאיר אותו באור יקרות, כידוע לומדים."

הרב גבאי: "ברמה הציבורית, יכולות להיות לפעמים רדיפות או התנכלויות שמעתי שברכסים יש קהילה של חסידי ברסלב, והם עברו רדיפה אכזרית ממש, עד ירידה לחייהם ברמה חמורה וקטנונית ביותר. גם בקרית ספר יש ביקורת והרמת גבות, אבל כשיש לך ציבור וקהילה מגובשת אין לזה שום משמעות."

"אגב, כשמדברים על קהילה, מה בעצם מאפיין קהילה? באים לאותו בית נכנסת, או לאירועים משותפים, ומחלקים ארטיקים בל"ג בעומר? הדבר היחיד שיכול באמת לאפיין קהילה הוא שיש להם משהו משותף, יש להם שפה משותפת בעבודת ה'. אדם יכול לספר לחברו על הקשיים שלו, ולקבל ממנו עצה טובה או חיזוק, וזה מה שמיוחד בקהילה של המקורבים לברסלב. באופן אישי לפני כן לא היה לי קשר עם אף אחד, קרית ספר הייתה בשבילי פנימיה, אבל החיים שלי היו בחוץ, רק כשהתקרבותי לברסלב והכרתי את הקהילה הנפלאה הזאת, התחלתי להכיר אנשים ולהתחבר אתם."

"ברמה האישית, יש לכל מקורב את השלב בו הוא מרגיש 'אנוס'. הוא צריך להחביא מהשווער ומתקרובים, ומהשכנים וכו', ולפעמים גם מאשתו. אבל זה רק בשלב ראשון, בו אדם עוד לא שלם עם עצמו, ועוד לא מספיק בוגר ובשל. אם ההתקרבות שלו בריאה, אמור להגיע שלב בו הוא שלם עם עצמו, וכבר לא מרגיש צורך לעשות הצגות: זאת הדרך שלי, זה מה שעושה לי טוב, וכולם הצידה. כשאדם משדר עוצמה ובהירות בדרך שלו, בדרך כלל הוא מונע ממילא את המניעות."

הרב אורנשטיין: "אני בא מצבור יותר ליברלי, הציבור החברונאי, שם לכתחילה כל דבר מתקבל יותר בסלחנות. ולכן בדרך כלל לא צריכים להתמודד עם הסביבה."

הרב גלינסקי: "אכן, חלק מההתקרבות מלווה בהתמודדות עם הסביבה. אצל בחורים מצויה מאד התנגדות מצד ההורים, לפעמים בצורה חמורה, בפרט בנוגע לשידוכים. אצל אברכים זה מצוי פחות, אבל קיים. אני מכיר אברך, שבעקבות התקרבותו - חמיו ומשפחתו ניתקו קשר לחלוטין, ולא מכירים בהם, עד שהם נאלצו לעבור דירה... זו דוגמה אחת, קיצונית אמנם. דוגמה נוספת, בה חמיו של המקורב החל לרדוף אותו ממש, וכן עוד דוגמאות רבות. בדרך כלל אצל אברכים ההתמודדות היא יותר עם השכנים והחברים, ולפעמים עם בני הבית, כן, גם זה קיים."

"בגליון 'הקבצו' לחניכי הישיבות, ישנו מדור של 'סיפור התקרבות', כשאחת השאלות הקבועות היא 'האם הייתה לך התמודדות עם הסביבה', ומעניין לגלות כל פעם מחדש איזה סוג התמודדות הייתה לו ואיך הוא התמודד עמה."
"אני אישית ממליץ בדרך כלל למקורבים בשלב ראשון לא לגלות. כי בשלב זה

בפירושו הוא מיישב את כל הקשיים שיש לכאורה בפשט הפשוט, ומאיר אותו באור יקרות, כידוע לומדים."

"זה ברמת העיקרון. התשובה האמתית היא שליקוטי מוהר"ן זה לא ספר. אלא רבי. וכשמגיעים למסקנא שהוא הרבי שלי, והוא מדבר אלי - אני לא בוחן אותו אם הוא מתאים לפשט... אלא שותה בצמא את דבריו, ומציינת, ועלולם לא מתאכזב. ובקיצור, ליקוטי מוהר"ן לומדים עם אמונה ולא עם שכל, ואז יכולים גם להבין בשכל."

המגיד שיעור: למדן אמיתי יודע ללמוד בעיון כל דבר, אם כי לכל תחום ביהדות יש סגנון עיון שמתאים לו, לא הרי סברא בגמרא כהרי העמקה והרגשה בליקוטי מוהר"ן, אבל את הבסיס של למצוא בכל דבר את העומק שמאחורי הדברים, ניתן לקחת לכל תחום בחיים."

האם המקורבים מסתדרים עם הנושא של 'הצדיק' - ההתקשרות, הביטול, וכל המהלך?

הרב גלינסקי: רבינו אמר, שיש לו שלש כיתות של חסידים. הראשונה - אלו שבאים לאכול שיריים. השנייה - אלו שבאים לשמוע תורה. והשלישית - אלו שאפויים בלבן.

אלו הם למעשה שלשה שלבים שכל מקורב עובר בהם. בשלב ראשון הוא בא לאכול שיריים - הוא לוקח קצת עצות, קצת תיקונים, וחוזר הביתה. בשלב שני - הוא מתחיל ללמוד את הספרים, ובהמשך - הוא נכנס לתוך העולם של 'הרבי'. אז הוא קולט שזה לא רק מהלך יפה או עצות חכמות, אלא משהו גבוה יותר - יש כאן צדיק, שמאיר את האמת לתוך הנשמה שלנו, ומוליך אותה בדרך הנכונה. ואז מגיע השלב של הביטול."

חוויתי זאת במוחש עם הרבה מקורבים. בהתחלה הם אמנם מתלהבים אבל מסויגים. נהנים מרעיון פלוני ומעצה אלמונית. בהמשך הם מתקדמים ושואלים על שיחה פלונית ותורה אלמונית, ופתאום, ככוונה או לא ככוונה הם אומרים 'רבינו'. אני מברר בזהירות: מה קרה? ומקבל את התשובה: אכן, הגעתי למסקנה שזה הרבי שלי!...

כאן נדרשת זהירות. כשמדברים עם ליטאי, אפילו שכבר מתחיל להתקרב, אין זה הזמן לדבר על 'גדולת הצדיק' ו'יחידי הדורות' וכדומה, ולפעמים אפילו לא על אומן. אלא רק על העצות ולכל היותר על התורות. יגיע השלב שהוא יתפוס את זה, בדרך כלל מעצמו."

האם המתקרבים החדשים עוברים רדיפות מצד הסובבים אותם? נקח לדוגמה את הקהילה בקרית ספר - נמצאים בלב עיר ליטאית, הילדים לומדים במוסדות ליטאיים - האם זה לא מהווה בעיה?